

19.59x26.57	1/6	46	עמוד	מידעו"ס	31/07/2023	87287332-0
ה.ל.ל - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610						

קבוצת אבות

יוצאי החברה החרדית

תהליך קבוצתי קצר-מועד

בני ביילי, אביבה בורו, נטע קמר

הקבוצה ומטרותיה הראשוניות. הוא ימשיך בהצגת האתגרים שעלו לאורך התהליך והשאלות המרכזיות שנדונו במפגשים ויסייגם במחשבות מסכמות של מחברי המאמר.

רקע: יוצאי החברה החרדית בהליכי גירושין

בשנים האחרונות חלה עלייה ניכרת במספר העוזבים את החברה החרדית. ממחקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה (רגב וגורדון, 2021) עולה כי שיעור

מאמר זה יסקור בקצרה את החוויה של תהליך קבוצתי בן עשרה מפגשים, שהתקיים במחצית הראשונה של שנת 2022 כשיתוף פעולה בין תוכנית "צעדים" ו"מרכז אבא" של ארגון נעמת². הקבוצה יועדה לאבות יוצאי החברה החרדית הנמצאים בהליכי גירושין. צוות תוכנית "צעדים" עסק בגיוס המשתתפים במשך כמה חודשים, ואת הקבוצה הוביל צמד מנחים בעלי ניסיון מקצועי משלים, התואם את עולמם של משתתפי הקבוצה. המאמר יתחיל במתן רקע קצר על יוצאי החברה החרדית הנמצאים בהליכי גירושין ובהצגת מנחי

ד"ר בני ביילי (PhD) | עובד סוציאלי, מטפל וחוקר בתחומים של אלימות במשפחה, ילדים בסיכון, גבריות, ואבהות. benny@medabrim.me

אביבה בורו | מתמחה בפסיכולוגיה קלינית בתחום ילדים ונוער והדרכת הורים, הקימה וניהלה את תוכנית המנטורינג בארגון "יוצאים לשינוי". avivalivnot@gmail.com

נטע קמר | עו"ד, מנהלת תוכנית "צעדים". netta@steps.org.il

- תוכנית "צעדים" מופעלת על ידי עמותות "ה.ל.ל." ו"יוצאים לשינוי" ומסייעת ליוצאי החברה החרדית שכתוצאה מיציאתם נאלצים לפרק את התא המשפחתי בהליך גירושין. מצב זה טומן בחובו מורכבויות רבות, ובמרבית המקרים הצד שעזב את החברה החרדית חווה ניכור הורי וקהילתי קשה. מטרת התוכנית היא לפעול נגד ניכור זה ולסייע ליוצאי החברה החרדית להתמודד עם השלכותיו בצורה טובה יותר.
- "אבא - מרכז נעמת לאבות" הוקם בעקבות הצורך ההולך וגדל ביצירת שיח ובמתן מענים ייחודיים לאבות המתמודדים עם גידול ילדיהם. מרכז אבא רואה עצמו מחויב לקדם נוכחות הורית מיטיבה של אבות באמצעות יצירת שיח חברתי, מחקר ופיתוח תוכניות ברמה האישית, המשפחתית והחברתית על בסיס ראייה רגישת-מגדר. המרכז מחויב לעזור לאבות להעצים את הנוכחות ההורית שלהם בעזרת ידע וכלים מקצועיים. כמו כן, המרכז פועל לקידום מדיניות ושיח בזירות החברתיות בכל הקשור למעורבות אבות בחיי ילדיהם.

87287336-4	31/07/2023	מידעו"ס	עמוד 47	2/6	19.52x26.09
ה.ל.ל - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

ותמיכה הקהילתית - מנוצלת לא פעם לרעה על ידי המערכות בקהילה החרדית, לגיבוש עמדה לטובת ההורה הנותר בקהילה החרדית (הורוביץ, 2018). במסגרת מחקרו של הורוביץ, לא נמצא מקרה יחיד של הסכמה מצד הקהילה החרדית לשמור על הורות משמעותית של היוצא/ת. מדובר ביחסי כוח א־סימטריים בין היוצא את הקהילה החרדית ובין בן הזוג הנשאר בה.

בקרב יוצאי החברה החרדית ישנם בעלי משפחות, שיציאתם עלולה להביא לפירוק התא המשפחתי בהליך גירושין. הליך זה מלווה בניכור הורי וקהילתי קשה, שמטרתו לנתק את הקשר בין היוצאים לבין ילדיהם

ניכור קהילתי בהקשר של הקהילה החרדית מפקיע למעשה את הסכסוך מבני הזוג, כאשר הקהילה היא זו שמנהלת ומכתיבה את התנהלות בן הזוג שנותר בה (Nadan et al., 2021). במחקר שיזמה תוכנית "צעדים" וערכה פרופ' כרמית כץ מבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל-אביב, נסקרו השפעות סכסוך הגירושין על הצדדים לסכסוך ועל ילדיהם. דוח

העוזבים את החברה החרדית בשנים 2017-2019, גילאי 20-64, עומד על כ־14%. עוד עולה כי קצב העזיבה גובר בקבוצות הגיל הצעירות (ילידי 1993-1997), כך שבשנים הקרובות אנו עשויים לראות נידול ניכר במספר הצעירים העוזבים את החברה החרדית. נכון לסוף שנת 2020, האוכלוסייה החרדית במדינת ישראל מנתה 1,175,000 איש ואישה בקירוב (רגב וגורדון, 2021). לפיכך נראה כי אם המגמה מהשנים האחרונות תימשך, כ־3,000 איש צפויים לעזוב את החברה החרדית בתוך שנה, ועד שנת 2027 יצטרפו אליהם כ־4,000 איש מדי שנה. מספרים אלה הולכים וגדלים עד לכדי צפי של קרוב לחצי מיליון איש שיעזבו את החברה החרדית בתוך ארבעה עשורים.

בקרב יוצאי החברה החרדית ישנם בעלי משפחות, שיציאתם עלולה להביא לפירוק התא המשפחתי בהליך גירושין. הליך זה מלווה בניכור הורי וקהילתי קשה, שמטרתו לנתק את הקשר בין היוצאים לבין ילדיהם. מסקירה שערך נרי הורוביץ (2018) עולה כי במצבים שמעורבים בהם ילדים צעירים, יפעלו משפחות היוצא - יחד עם הקהילה ומוסדות החינוך של הילד - לקדם "ניכור מכוון" כלפי ההורה היוצא. ניכור זה מכוונה "ניכור קהילתי" והוא השתכלל לדרגה של אסטרטגיה: בשלב הראשון מוצעים ליוצא פיתויים כלכליים; בשלב השני נעשים מאמצים לניתוק הילדים מהיוצא, לצד פעולות להבטחת הישארותם במוסדות החינוך החרדיים; לבסוף, מתנהל קרב התשה בבתי המשפט ובמערכת הרווחה. בשלב זה, מדיניות משרד הרווחה - של רגישות תרבותית, יציבות בחיי הילד,

87287333-1	31/07/2023	מידעו"ס	עמוד 48	3/6	19.55x26.16
ה.ל.ל - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

העבודה הסוציאלית המאופיינת בראייה מערכתית יותר והתייחסויות למציאות הממשית של המטופל וליחסיו עם סביבתו במרחב הבין-אישי.

מטרת הקבוצה ותוכנית העבודה הראשונית

בהתחשב באופיו קצר-הטווח של התהליך (10 מפגשים), מטרת-העל הייתה לאפשר דיון קבוצתי פסיכולוגי-אינטימי ועיבוד חוויות של אבות יוצאי החברה החרדית. תוכנית העבודה הראשונית כיוונה למכנה המשותף של צורכי הורים במשבר זוגי-משפחתי: הצגה ותרגול של מיומנויות תקשורת ופתרון בעיות יעיל (עקרונות משא ומתן, עקרונות "שפת אני", מודל אפר"ת), לצד התבוננות בסגנונות ההורות הרווחים בספרות המקצועית (הורות מסורתית-סמכותנית, הורות סמכותית והורות מתירנית). הרציונל לתוכנית זו היה ליצור "שפה משותפת" לעבודה עם הדילמות שחברי הקבוצה יעלו: דילמות מול הגרושה, הילדים והחברה החרדית ו/או החילונית, יחד עם התבוננות בסגנון ההורות שלהם.

אתגרים ותמות מרכזיות שעלו בתהליך

האתגר הראשון שהתברר היה ההטרונגיות הרבה של הנסיבות והצרכים שאפיינו את המשתתפים. לצד דברים דומים, כמו הרקע החרדי והבחירה ליציאה מהעולם החרדי, עלו שונות רבות: פרק הזמן מאז הגירושים (משתתפים שהתגרשו לפני 7-8 שנים לצד כאלו שעוד היו בבית ותכננו את עזיבתם); גילי המשתתפים (אבות בשנות העשרים הראשונות שלהם, עם תינוקות, ואבות עם ילדים גילאי העשרה המאוחרים); חוויות ילדות שונות (דרגות שונות של תמיכה משפחתית, מודל הנישואים של ההורים); חוויות קשר זוגי שונות (בין קשר זוגי סביר לקשר פוגעני); מידת המעורבות ההורית לפני הפרידה (אב מעורב או אב נמנע); פתיחות הגרושה לדיאלוג (בין הבנה ושיתוף פעולה לבין נתק); ומידת ההיכרות עם תהליכים טיפוליים: חלק מהמשתתפים חוו פנייה לטיפול פרטני או זוגי בעברם ולאחרים זו הייתה חוויה ראשונה וזרה. בעניין זה, היה קשה לדעת על איזו קרקע של בשלות אישית ובין-אישית "נופלים" הנושאים המדוברים אצל כל משתתף וכיצד הם נקלטים ומפורשים.

תמות מרכזיות שעלו בתהליך

במפגש ההיכרות הראשון, המשתתפים הציגו את עצמם (כשמונה משתתפים בסך הכול); במפגש השני הוצגו

המחקר הצביע על מצוקתם הקשה של ילדים שהוריהם מנהלים סכסוכי גירושין שכאלה. מהמחקר עולה כי הילדים נקרעים בין כמיהתם לקשר עם הורה אהוב לבין ההכרה כי דמותו נתפסת כמסוכנת ולא מוכרת בחברה שהם משתייכים אליה. עוד עולה מהמחקר כי פגיעה בקשר שבין ההורה שיצא את החברה החרדית ובין ילדיו נושאת סיכון לנזקים נפשיים משמעותיים לילדים. חשיפת הילד לעוצמות הסכסוך ולפיצול נאמנויות בין הוריו נחשבת צורה של התעללות רגשית, שהופכת על פני זמן לטראומה מתמשכת עם מחירים נפשיים כבדים (כץ, 2020).

פגיעה בקשר שבין ההורה שיצא את החברה החרדית ובין ילדיו נושאת סיכון לנזקים נפשיים משמעותיים לילדים

היקפי התופעה טרם נחקרו לעומק, אך דוח ממציא שיתוף הציבור בנוגע ליציאה בשאלה שפרסם לאחרונה משרד הרווחה (מנהל סיוע לבתי משפט תקון, 2022) חושף כי 79.4% מהיוצאים אשר יש להם ילדים דיווחו שהיציאה לא הייתה משותפת עם בן/ת הזוג. נוסף על כך, ביותר משליש מהמקרים של יציאה לא משותפת (38.7%) נדרש תהליך להסדרת המשמורת והיחסים בין בני הזוג.

יחידת ההנחיה: שילובי ידע

כדי לנסות לכסות בצורה מיטבית את עולם התוכן של משתתפי הקבוצה המיועדת, גויס צמד מנחים מעולמות תוכן שונים: מנחה אישה שהיא דתייה לשעבר, מתמחה בפסיכולוגיה קלינית בתחום ילדים ונוער ובעלת רקע בעבודה עם הורים בסכסוך גירושין בעצמות גבוהה ושלוש שנות עבודה בעמותת "יוצאים לשינוי". לצידה מנחה גבר, עובד סוציאלי בהשכלתו ובעל ניסיון רב-שנים בטיפול ומחקר בתחומים כמו גבריות ואבהות, אלימות במשפחה, ילדים בסיכון, ניכור הורי וחידושי קשר. החיבור הזה, בין ניסיונם המקצועי של שני המנחים, היה פורה משלושה טעמים לפחות: (א) הובלה משותפת ושוויונית של הקבוצה על ידי "זוג" (אישה-גבר) ומודלינג של הקשבה, ביטוי מחלוקות ופתרון בעיות; (ב) כיסוי משותף של עולמות התוכן של יציאה בשאלה, גבריות והתערבות בזוגיות במשבר; ו- (ג) שילוב "משקפות דיסציפלינריות" שעבדו לטובת הדיונים הקבוצתיים: המשקפת הפסיכולוגית-קלינית, המאופיינת במבט פרשני על התוך-נפשי (מתן פרשנות למחשבות ולרגשות של האדם עם עצמו), לצד משקפת

87287334-2	31/07/2023	מידעו"ס	עמוד 49	4/6	20.03x25.78
ה.ל.ל. - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

האב לצאת מהעולם החרדי. הוא טען כי כך טוב לו, וכי הוא אינו מתכוון לשותף אותם גם בעתיד. הוא מעדיף את העמדת הפנים על פני גרימת צער, וממילא הייתה אשתו נוכחת יותר בגידול הילדים גם בהיותו חרדי.

המיומנויות שתוארו לעיל ושלושת סגנונות ההורות. משם ואילך, מתכונת כל מפגש הייתה כדלקמן: חצי שעה של שיתוף חופשי במחשבות/אירועים מהשבוע הקודם, חצי שעה למשתתף יחיד להציג ביתר עומק את עצמו ואת הדילמות שהוא מתמודד עימן בהווה, וחצי שעה של דיון קבוצתי עם מקום לשיתוף, עיבוד וסיכום. מבעד לנסיבות ולפרטיו השונים של כל מקרה, עלו שלוש תמות מרכזיות:

1. האם אפשר לתווך לילדים את הבחירה לצאת, כולל החששות ורגשות האשמה, ואיך נכון לעשות זאת?
2. הקושי מול ניכור הורי - או החשש מפני ניכור כזה - באמצעות האם ומול ניכור קהילתי מצד המוסדות הקהילתיים החרדיים.
3. המשמעות של צעד היציאה כבחירה אישית וכעיקרון מכונן בעיצוב נוכחותם ההורית: כמות ואיכות.

תמה ו: תיווך היציאה מהחברה החרדית לילדים, לצד חששות ורגשי אשמה

הקושי של אב יוצא בשאלה מול ילדיו הנותרים בעולם הדתי ושימור נוכחות הורית משמעותית על אף הקשיים הצפויים והמאיימים - זה היה הנושא המרכזי שריחף מעל כלל המפגשים. מלכתחילה ניכר עיסוק מועט בקהילה החרדית ובתהליך היציאה, אל מול העניין בקשר עם הילדים ובתקשורת עם הגרושה: מהו תהליך התיווך הנכון לגרושה וילדים והאם זה בכלל אפשרי; האפשרות שהם יפסלו את בחירתו של האב; יתרונות ה"התחפשות" ומחירי ההמשך שלה; משמעות הקשר עם הילדים ללא תפקיד "המחנך"; חשש להכאיב לילדים ולבלבלם בתכנים שהם מורכבים מדי עבורם להכלה ולהבנה.

בקצה אחד של הרצף היה אב שתיאר אבהות מעורבת ומשמעותית, עם קשר חזק לילדיו, וחשש גדול לשתף את הילדים בבחירתו הפנימית. האב סיפר על נוכחותו המתמעטת בבית, עקב זהות שאינו יכול לחלוק עימם והסתרה שנעשתה בלתי נסבלת עבורו, לצד רגעים של קרבה וקשר חיובי ומשמעותי עם הילדים. הוא שיתף בפחד גדול לאכזב את הילדים, שלומדים במסגרות חינוך ויקרניות בקהילה, ולפגוע בהם. סיפורו הוביל לדיון בנושא הריצוי, אשר מנהל את חייהם של משתתפי הקבוצה, ובשחרור ההדרגתי הנדרש מדפוס זה.

קול המסמן בחירה אחרת הושמע על ידי אב שבחר להימנע ממעורבות הורית כדי למתן את הבלבול של ילדיו; בחירה מודעת להשאיר את הזירה ההורית כולה בידי האם ולהישאר בעמדה של "הורה משני", מעורב פחות ומשפיע פחות על התפתחות הילדים.

משתתף אחר סיפר כי הוא וגרושתו בחרו לספר לילדים על תהליך הגירושין מבלי לשתפם בבחירת

אב זה שיתף בישרות כי מאז עזב את הבית הוא גם התרחק רגשית, וכי עקרונות שהעסיקו אותו בעבר סביב גידול ילדיו וחינוכם הפכו לעניין מהותי פחות עבורו. כל האבות ביטאו תחושות עמוקות של אשמה וחשש לאכזב את הילדים, יחד עם חשש מהלא־נודע ומההשלכות הרגשיות והחברתיות של כל אלה על חייהם. לצד אלה, בוטאה ההכרה בכך שעשו בחירה אישית כואבת ומורכבת, שהם שלמים עימה אולם יש לה השלכות מאתגרות עליהם ועל ילדיהם - למשבר ולצמיחה. מחיר הבחירה לדבוק באורח חיים שאיבדו אמון ועניין בו, לעומת מחיר היציאה לשינוי, כבר נשקלו בכובד ראש ובחירתם היא עובדה קיימת, חלק ממהלך שנעשה ואין רצון להשיבו לאחור.

משתתף אחר סיפר כי הוא וגרושתו בחרו לספר לילדים על תהליך הגירושין מבלי לשתפם בבחירת האב לצאת מהעולם החרדי. הוא טען כי כך טוב לו, וכי הוא אינו מתכוון לשתף אותם גם בעתיד

בשלבם מתקדמים של הקבוצה שיתף אחד האבות, שבעבר בחר להימנע ממעורבות הורית, כי בעקבות העיסוק בנושא זה הרגיש רצון לקיים מפגשים סדירים עם ילדיו ולהיות דמות משמעותית יותר בחייהם. קול

87287337-5	31/07/2023	מידעו"ס	עמוד 50	5/6	19.87x25.88
ה.ל.ל - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

חברי הקבוצה המתגרשים בהווה חרדות מפני הצפוי גם להם, והם הביעו ספקות לגבי הכדאיות של שיתוף הפעולה עם הרבנים והרווחה, כגורמים ששימור הקשר עם ילדיהם תלוי בהם.

אב שהוא גרוש כבר כמה שנים שיתף כי עבר חוויות דומות וטען כי אצלו הדברים התאזנו עם הזמן, ושקשרים שנותקו יכולים להתחדש. הוא הציע לאמץ עמדה מקבלת יותר ופסימית פחות. לצד זאת, הוא ביטא כאב רב על היעדרותו לאורך שנים בחיי ילדיו, שאינן ניתנות לשחזור, ועל המחירים שהיעדרותו גבתה מכולם. נדמה שמשתתפים שיצאו בשאלה לפני שנים מספר וכבר הצליחו להשיג יותר יציבות, השמיעו קולות הנובעים ממבט ארוך-טווח, עם יותר קבלה, שלמות פנימית וחוסן נפשי מול משבר מתמשך, ואלה מיתנו את כובדם המייאש של סיפורי הניכור שהושמעו.

תמה שלישית: אסרטיביות והשלמה עם מגבלות חופש הפעולה

תמה שלישית, שעלתה מתוך מגוון מקרים ומצבים ששוחחנו עליהם, נגעה במתח שבין פסיביות לאקטיביות, בין קבלת המציאות לבין עקרון "צירת המציאות". האפשרות ליצור קרבה אמיתית עם הילדים נדמתה רחוקה בשל התלות בעמדת הכוח שנותרה לגרושה ולמערכות הממסד החרדי, העובדים יחד למידור האב "שסרח ואיבד את הדרך". במקומות כאלו עלו מושגים מתחום ההתערבות הקיומית (אקזיסטנציאליסטית), בהם בחירה מצבית, חופש, אחריות והכרה בזמן ובמקום לפעולה מצד הפרט כסובייקט חופשי. בחירתם המכוונת להחליף אורח חיים קולקטיביסטי באורח חיים המונע מבחירות אישיות יותר - על רווחיה ומחיריה - נותחה כעוגן מחזק ליכולתם לגייס את הכוחות הטמונים בהם לטובת שימור קשר משמעותי עם ילדיהם, תוך התגמשות המתחייבת מההבדלים הערכיים בין החיים שבחרו לחיים שגרושתם וילדיהם נותרו בהם. נראה שתהליך היציאה והפרידה מהעולם החרדי הוביל אותם לשים יותר דגש על הצרכים האישיים של ילדיהם וההיענות להם, ונשמעה עמדה המעניקה לגיטימציה לאינדיבידואליות, לעצמאות מחשבתית, לקרבה רגשית, לתמיכה, להעצמת נשים ועוד.

נקיטת יוזמה והתנהלות אסרטיבית נתפסו בקבוצה כדפוס שונה מחיים שבהם פעולותיו של אדם נקבעות "מבחוץ" (עולם ההלכה). ברוח זו הושמעה האמונה כי ראוי להתאמץ ולהשתדל למען קשר רגשי משמעותי עם הילד, על אף המגבלות הממשיות. עיקרון זה, של לקיחת אחריות, תורגל במפגשים סביב אחריותם של המשתתפים להשמיע בקבוצה תכנים ודילמות. למשל, אב העלה התלבטות בנושא חלוקת הרכוש

||| זה ביטא את חשיבותו של עיסוק כן בבחירה האישית, שאפשר תהליך של תיקון וצמיחה גם בקשר עם ילדיו.

תמה שניה: הקושי מול ניכור הורי על ידי האם וניכור קהילתי של המוסדות הקהילתיים החרדיים (או חשש לקראתם)

החשש וגם החוויה במציאות של ניכור הילדים מהם על ידי האם ובגיבוי גורמים נוספים - משפחתם שלהם, משפחת האם, רבנים, חברי קהילה, עובדי רווחה מוטים אידיאולוגית - חזרו ועלו במהלך השיחות בקבוצה. תחילה עלה הנושא בעקבות שיתוף של כמה אבות שחוו ניתוק מילדיהם, על אף שהיו, לדבריהם, הורים מיטיבים, מעורבים ודומיננטיים בגידול ילדיהם ובחינוכם. מבין אבות אלה, היו שהורחקו מילדיהם מן היום שבחרו להתגרש והיו שהורחקו לאחר כמה חודשים או כמה שנים של ניסיונות גישור. האבות סיפרו על חוויה של הרחקה שיטתית ומייאשת, בתמיכת המערכות הקהילתיות, כולל אדמו"רים ונציגי הרווחה.

אב שהוא גרוש כבר כמה שנים שיתף כי עבר חוויות דומות וטען כי אצלו הדברים התאזנו עם הזמן, ושקשרים שנותקו יכולים להתחדש. הוא הציע לאמץ עמדה מקבלת יותר ופסימית פחות

סיפוריהם ביטאו באופן עמוק את כאב הניתוק מילדיהם ואת עמדתם המחמירה והלא מתפשרת של המוסדות החרדיים, שהפכו עבורם לבלתי נסבלים והשפיעו על איכות חייהם הכוללת. שיתופים אלו עוררו בקרב

87287335-3	31/07/2023	מידעו"ס	עמוד 51	6/6	18.8x26.06
ה.ל.ל - האגודה ליוצאים לשאלה - עמות - 40610					

במגבלות המציאות, הקשבה, הזדהות, תמיכה, גילוי אמפתיה, סליחה ורכות, ובעיקר לגיטימציה להתלבטות, לשיתוף ברגשות קשים כמו אשמה, חרדה, חוסר ביטחון, אי-ודאות, אי-שליטה ובדידות.

כמנחים, חשנו שנוצר בקבוצה מרחב אינטימי ומכיל שאפשר לגעת בתכנים משמעותיים בחיי המשתתפים. לצד זאת, הבנו שקבוצה בת עשרה מפגשים היא פיסת מרחק קטנה במרתון הארוך שעדיין לפנינו. הדיונים בקבוצה מסגרו את היותם בעיצומו של תהליך ממושך הדורש עמידות מנטלית, סובלנות ושלמות עצמית; תהליך שמעצם טבעו מציף תחושות של בדידות, חוסר אונים וייאוש מאותו "שיח חירשים" שנדמה שנוצר עבור רובם מול הגרושה, המערכת המשפחתית הרחבה והמוסדות הקהילתיים.

תהליך טיפולי מוצלח אמור לסייע למטופל להבין טוב יותר את עצמו, את רצונותיו, את יכולותיו ואת מגבלותיו ולהרחיב את מפת האפשרויות שלפניו. כוחו של תהליך קבוצתי נעוץ, בין היתר, בפתיחות לחלוק, בתמיכת שותפים לאותן חוויות ובהרחבת הפרספקטיבות באמצעות שמיעה של קולות אחרים, שנתונים גם הם במצבי קיצון כואבים כשלהם. אנו מקווים ומאמינים שעל אף מגבלות התהליך, היה משהו מנחם, מחזק ומעודד עבור החברים בשמיעת מגוון העמדות מול מצבי משבר דומים; שעבור רובם זו הייתה חוויה שמחזקת את הביטחון ביתרונותיהם של חשיבה רפלקטיבית ושל שיח אינטימי סביב דילמות אישיות, גם כשלא תמיד נמצא פתרון מוחלט ורצוי.

בתום המפגש האחרון איחלנו למשתתפים שהתהליך הקבוצתי יותיר אותם שלמים יותר עם עצמם, מתוך הכרה בכך שבחירתם הדרמטית לא הייתה לא-מוסרית, ושביכולתם, לכל הפחות, להיות מודעים לחשיבות של שימור נוכחותם בחיי ילדיהם ושל עיצוב קשר משמעותי עימם, גם אם בטווח הקרוב הוא יתקיים באורח חד-צדדי למדי. |||

ודבריו נותחו בהקשר של נטייתו האישיותית לוותר ולהימנע מקונפליקט; סביב רקימת יחסים זוגיים בהווה, עלו נושאים כגון אחריות לשתף את בת הזוג החדשה בדילמות ובספקות, ואלה קיבלו תוקף ושימשו היבט נוסף ל"יצירת מציאות" תחת רגשות של בוש, ספק ואי-ידיעה, שבבסיסה כוונה חיובית לייצר קרבה אינטימית ושותפות.

|| סיכום

התנהלות מפגשי הקבוצה ב"זום" (כדי לאפשר השתתפות ברמה ארצית) והיות התהליך קצר-טווח הצרו את היכולת לבנות היכרות מעמיקה יותר עם מורכבות החיים של כל משתתף וליצור לכידות ו"שפה קבוצתית". עם זאת, נדמה שהאבות שהתמידו לכל אורך התהליך ניזונו מחוויה של שיתוף ונחשפו לידע ולאפשרויות פעולה שהרחיבו את תחושת השליטה שלהם בחייהם כאבות מול ילדיהם. מרבית המשתתפים שיתפו באופן כן וחושפני בהתמודדויות המרכזיות שלהם, שנעו בין נתק ממושך וארוך-שנים מילדיהם ומגרושתם ועד גיבוש ראשוני של הסכמי גירושין ותיווך ראשוני לילדים של תהליך היציאה והגירושין.

תחושת האשמה עקב ההכרה בכך שבחרו לצאת מעולם ערכי אחד לאחר, שאין להם זכות לכפותו על בת הזוג או על הילדים, הייתה מרכזית בדיונים. אשמה זו, על ה"בגידה" בערכי ילדותם ובגרותם ובתפקיד החינוכי המרכזי של אב נוכח, עברה כחוט השני לאורך המפגשים. נראה כי פעמים רבות העדיפו לוותר על צורכיהם, על הקשר עם הילדים, כדי למנוע בעיות ומתחים נוספים. למול בחירות אלו הושמע קול שהתמקד באיכות הקשר אב-ילד, בחשיבותו להתפתחות הנפשית התקינה של ילדים ובמרחב הדרוש לעיצוב יחסים המבוססים על דיאלוג אינטימי עם ילדיהם, ברוח החוויה הקבוצתית. הקבוצה אפשרה חוויה ותרגול של דיאלוג שכזה, שיש בו קונפליקטים, התבוננות מודעת

רשימת המקורות

- רגב, א', וגורדון, ג' (2021). מגמות ההצטרפות והעזיבה בחברה החרדית. המכון הישראלי לדמוקרטיה: דו"ח מחקר. נדלה מתוך: <https://www.idi.org.il/books/34096>
- הורוביץ, נ' (2018). יציאה בשאלה: סיכון, סיכוי ומדיניות חברתית. נדלה מתוך: <https://www.leshinuy.org/research/יציאה-בשאלה-סיכון-סיכוי-ומדיניות-חברת>
- כץ, כ' (2020). סכסוכי גירושין בעצמות גבוהה בקרב יוצאים בשאלה והקהילה החרדית. דו"ח מחקר. נדלה מתוך: <https://steps.org.il/פרסומים/>
- מינהל סיוע לבתי משפט ותקון (פברואר 2022). יציאה בשאלה: מאפיינים, צרכים ודרכי טיפול (ממצאי שיתוף הציבור). משרד הרווחה והביטחון החברתי.
- Nadan, Y., Katz, C., Zion, T., & Wertheimer, A. (2021). High intensity parental dispute in the Jewish ultra-Orthodox community in Israel: Perspectives of social workers and disaffiliated parents. *Children and Youth Services Review*, 120, 105726.